

ZAMANIN SİMGESEL YOLCULUĞU: TÜRKMEN KÜLTÜRÜNDE ON İKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİNİN İZLERİ

*A Symbolic Journey of Time: Traces of the Twelve-Animal Turkish Calendar
in Turkmen Culture*

Oğuz KISA*

ÖZ: On İki Hayvanlı Türk Takvimi genel kaniya göre eski Türk toplulukları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu takvim süreç içerisinde Çin başta olmak üzere çeşitli halklar tarafından da kullanılmıştır. Takvim genel olarak, insanların astroloji bilgisini, zaman ve hesaplama becerilerini yansıtmaktadır. Türkmen toplumunda da yaygın olarak kullanılan bu takvim sistemi, yalnızca zaman ölçümüyle sınırlı kalmayıp, hayvan sembolizmi aracılığıyla doğa olaylarının, toplumsal gelişmelerin ve kültürel inanışların yorumlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Takvimde yer alan hayvan isimleri (*syçan, sygyr, bars, towşan, luw* [balyk], *ýylan, ýylky, koý* [goýun], *maýmyn, takyk* [towyk], *it, doňuz*), Türkmen sözlü kültüründe ve halk bilgisi ürünlerinde, kendilerine atfedilen karakteristik özellikler üzerinden insan davranışlarına ve kişilik yapılarına ilişkin sembolik anlam aktarımlarına sıklıkla konu edilmektedir.

Bu çalışmanın konusal alanı Türkmen kültüründe On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin simgesel anlamları, kullanım şekilleri ve kültürel etkileridir. Çalışmanın amacı, Türkmenlerin sosyal, kültürel ve edebî yaşamında bu takvimin nasıl yer aldığını ve hangi sembolik anlamlarla yaşatıldığını ortaya koymaktır. Araştırmanın temel veri kaynakları Türkmen kültürüne ait sözlü ve yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Türkmen diline ait genel sözlükler, atasözleri, edebî eserler ve güncel Türkmen gazetelerindeki metinler bu bağlamda incelenen alanlar olmuştur. Veriler döküman analizi tekniğiyle ele alınmış, içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Söz konusu metinlerdeki simgesel öğeler ve kültürel kodlar yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Türkmen atasözleri ve halk inanışlarında her yılın sembolik anlamları örneklerle ele alınmış, özellikle tarımsal faaliyetlerin, ekonomik durumun, toplumsal olayların yorumlanmasında takvimin işlevi üzerinde durulmuştur. Türkmen edebiyatının önemli eserlerinde de bu takvime dair çeşitli göndermelerin varlığı ortaya konmuştur. Sonuç olarak, Türkmen kültüründe On İki Hayvanlı

* Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Afyonkarahisar, kisaoguz64@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9238-0116

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Kısa

Geliş Tarihi / Received: 18.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 14.05.2025

Yayın Tarihi / Published: 21.07.2025

Türk Takvimi'nin canlılığını hâlâ koruyan bir kültürel miras olduğu, sözlü ve yazılı edebiyatla birlikte güncel kültürel pratiklerde de izler bıraktığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen kültürü, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Hayvan sembolizmi, Halk inanışları, Türkmen edebiyatı

ABSTRACT: The Twelve-Animal Turkish Calendar is generally considered to have originated among ancient Turkic communities. Over time, this calendar system has been utilized by various peoples, including the Chinese. In essence, the calendar reflects human knowledge of astrology, as well as skills in timekeeping and calculation. Widely employed in Turkmen society, this calendar is not limited solely to the measurement of time; it also plays a significant role in interpreting natural phenomena, social developments, and cultural beliefs through animal symbolism. The animal names in the calendar (*syçan, sygyr, bars, towşan, luw* [balyk], *ýylan, ýylky, koý* [goýun], *maýmyn, taky* [towyk], *it, doňuz*) frequently appear in Turkmen oral traditions and folklore, symbolically transmitting characteristics attributed to these animals to human behaviors and personality structures.

This study specifically addresses the symbolic meanings, modes of usage, and cultural impacts of the Twelve-Animal Turkish Calendar within Turkmen culture. The main objective is to illustrate how the calendar is embedded in the social, cultural, and literary life of Turkmens and the symbolic interpretations attributed to it. The research is fundamentally based on oral and written sources from Turkmen culture. General dictionaries of the Turkmen language, proverbs, literary works, and contemporary Turkmen newspapers constitute the scope of analyzed sources. The data were analyzed using the document analysis method and subjected to content analysis. The symbolic elements and cultural codes found in the relevant texts were evaluated through an interpretive approach. Within the research, symbolic meanings assigned to each year are examined through examples drawn from Turkmen proverbs and folk beliefs, emphasizing the calendar's role in interpreting agricultural activities, economic conditions, and societal events. Additionally, various references to the calendar in significant literary works of Turkmen literature have been identified. In conclusion, it has been determined that the Twelve-Animal Turkish Calendar remains an active cultural heritage within Turkmen society, leaving discernible traces in oral and written literature, as well as contemporary cultural practices.

Keywords: Turkmen culture, Twelve-Animal Turkish Calendar, Animal symbolism, Folk beliefs, Turkmen literature

Cite as / Atf: KISA, O. (2025). Zamanın Simgesel Yolculuğu: Türkmen Kültüründe On İki Hayvanlı Türk Takviminin İzleri. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(30), 229-249. <https://doi.org/10.33207/trkede.1660150>

Yayın Tarihi	21 Temmuz 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı

Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	21 July 2025
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Türk kültürünün derin izlerini yansıtmakla birlikte Türklerin gökbilimi ile doğa gözlemleri sonucunda ortaya çıkardığı özgün bir zaman hesaplama sistemidir. Bu takvim bilindiği üzere, güneş yılı esash olup 12 yıllık döngüye sahiptir ve her yıl bir hayvan adıyla anılır. Türkmen Türkçesinde bu hayvan adları şu şekildedir: syçan (fare, muş), sygyr (sığır/öküz), bars (kaplan), towşan (tavşan), luw (balyk), ýylan (yılan), ýylky (at), koý/goýun (koyun) maýmyn (bijn), takyk/towyk (tavuk), it (köpek), doňuz (domuz). Bu hayvanların her biri kendine özgü karakteristik özellikleri ve sembolik anlamlarıyla yıl(lar)ı şekillendirme

işlevine sahiptir. Örneğin, “pars yılı” güç ve cesaretle ilişkilendirilirken, “yılan yılı” daha sakin ve düzenli bir dönemi simgeler. Takvim, bu özelliğiyle yalnızca bir zaman ölçütü olmanın ötesinde kültürel ve mitolojik bir öge olarak günümüzde de hâlen kullanılmaktadır.¹ Bakıldığı zaman bu türden anlamlandırma biçimleri, eski Türklerde astrolojik inanışlarla da bütünleşmiş ve kişilik özelliklerinden olayların yorumlanmasına kadar geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Ayrıca yine On İki Hayvanlı Türk Takvimi üzerinden falcılık, kehanet gibi gizemli olayların açıklanması ve gelecek öngörülü değerlendirmeler yapılmıştır.²

Bu takvimin kullanım amaçları çeşitlilik göstermekle birlikte asıl gayenin, sosyal ve kültürel yaşamı düzenlemek olduğu Chavannes’in *Le Cycle Turc des Douze Animaux*³ ve Turan’ın *On İki Hayvanlı Türk Takvimi* adlı çalışmalarındaki açıklamalarından anlaşılmaktadır. Bulgular bölümü adı altında kapsamlı olarak ele alınan bu takvim, güneş yılına dayalı yapısı ile Göktürkler ve Uygurların yanı sıra Doğu Asya halkları tarafından şekillendirilmiştir. Eski Türklerin doğayla iç içe olan göçebe yaşam tarzlarının mevsimlerin döngüsüne göre şekillendiği, Göktürk Kitabeleri ve döneme ait diğer yazıtlardan anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere çeşitli toplumsal faaliyetler, takvime uygun şekilde planlanmıştır.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nin önemi, yalnızca zaman ölçümüyle sınırlı kalmayıp, Türk kültürü ve kimliğinin inşasında da kendini gösterir. Takvim, Türklerin astronomi bilgisini ve doğayla olan ilişkilerini yansıtırken, aynı zamanda destanlar, halk hikâyeleri ve masallarda da iz bırakmıştır. Çalışmanın ortaya çıkmasındaki merak da bu yönde şekillenmiştir. Bu bağlamda On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili hususlar Türkmen kültüründe ve edebiyatında ne durumdadır, nasıl ele alınmıştır? şeklinde araştırma sorularına cevap aranmıştır. Çalışma alanı genel Türkmen sözlüklerindeki konu ile ilgili söz varlıkları, atasözleri ve gazete yazıları ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş olup, doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler, Türkmen kültürüne ait sözlü ve yazılı kaynaklardan sistematik biçimde toplanarak içerik çözümlemesine

¹ Osman Turan, *On İki Hayvanlı Türk Takvimi* adlı çalışmasında zaman ölçütünü ifade eden “çağbilim (kronoloji) sistemi” terimini kullanmıştır.

² Konu ile ilgili olarak bk. Boyraz, Şeref (2010) “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 3, Ankara.

³ Bu çalışma, 2010 yılında Mustafa Daş tarafından “*On İki Hayvanlı Türk Takvimi*” adıyla Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

tabi tutulmuştur. Söz konusu metinlerdeki simgesel öğeler ve kültürel kodlar yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi Hakkında

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin kökeni hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte, bu takvimin Türkler tarafından Çin'den alınıp geliştirildiği ya da Türklerin bağımsız olarak benzer bir sistemi ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Çin kaynaklarında, bu takvimin Göktürkler ve Uygurlar gibi eski Orta Asya Türk topluluklarınca yaygın olarak kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Takvimi kullanan halklarla ilgili olarak çeşitli kaynaklarda bu takvimin Çin kökenli olduğu belirtilmiştir. Araştırmacıları bu düşünceye iten sebep, takvimin Çinliler tarafından yoğun olarak kullanılmasıdır. Bu düşünce, Edouard Chavannes'in 1906 yılında yapmış olduğu *Le Cycle Turc des Douze Animaux* adlı çalışmasıyla önemini yitirmiştir.⁴ Chavannes, çalışmasında Çince yazılı kaynakları, Budist metinleri, maddî değeri olan kalıntıları ve hagiografik eserleri konuyla ilişkili olarak ele almıştır. Takvimin Çince yazılmış tek tarih örneğine T'ang hanedanı döneminde yontulmuş bir sütunda rastlanmıştır. Türkçe çevirisi: "K'ien-yuan ikinci yılında (MS 759), yıl mertebesi domuz olan ve (döngüsel burcu) hai, ayı tavşan üzerine tertip edilen ve (döngüsel burcu) mao, kouei-hai günü olan yirmi altıncı günde dikildi." şeklindedir (Chavannes'ten çev. Daş, 2020: 24).

Takvimin Türkler tarafından üretildiğini ve Türklerden yayıldığını iddia eden Chavannes (1906), bu düşüncesini çeşitli açılardan gerekçelendirmiş ve bir çıkarımda bulunmuştur. Ona göre, takvimin 8 - 13. yüzyıllarda yaygınlık kazanması ve bu dönemdeki Türk varlığı dikkat çekici bulunmuştur (Chavannes'ten çev. Daş, 2020: 42).

Chavannes dışında konuyu eser tetkikleri üzerinden ele alan diğer Batılı araştırmacılar; İdelers (1835), Klaproth (1828), Laufer (1907), Mikkola (1930), Kotwicz (1925), Thomson (1935), Bazin (2011) gibi bilginlerdir. Türkiye'de de bu konuda yapılan çalışmaların tarihi çok eskilere dayanmaktadır.⁵ Konunun diğer Türk boylarındaki durumu ile ilgili çalışmalardan da bahsedilebilir. Bunlar arasında Salihov'un (2019) Başkurtlar, Karimova ve Türkmen (2022); Zeyneş (2003) ve Kök'ün (2008)

⁴ Chavannes'in bu çalışması ilk olarak Sinoloji (Çin araştırmaları) dergisi olan *T'oung Pao* 'da makale olarak yayımlanmıştır (Daş, 2020: 9).

⁵ İlgili bölümde adı geçen araştırmacıların çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bk. Turan (2023).

Kazaklar, Arık'ın (2024) Çuvaşlar ve İsakov'un (2013) Kırgızlar ve Moğollar ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar vardır.

Takvimin kökeni ile ilgili tartışmalar devam etse de Türklerin astronomi ve doğa gözlemlerine dayanan birikimleriyle bu sistemi şekillendirdiği ve kendi kültürel kodlarına uyarladığı açıktır. Türk tarihi açısından bakıldığında özellikle Göktürk Kitabeleri'nde bu takvim sistemine dair işaretler bunun örneği olarak gösterilebilir.

“kül tig(i)n **kooñ yıl**ka yiti y(e)g(i)rm(i)ke uçdı tok(u)z(u)nç (a)y y(e)ti ot(u)zka yog (e)rtürt(ü)m(i)z b(a)rkin b(e)d(i)zin bit(i)g t(a)ş[in] **biçin yıl**ka yit(i)nç (a)y yiti ot(u)zka koop (a)lkd[(i)m](i)z kül tig(i)n ö[zi] kırk (a)rtuk[ı y]iti y(a)şı[ña] boltı.” (Kül Tigin, Kuzey-Doğu) (Tekin, 2010: 40).

“Kül Tigin Koyun yılında, on yedi(nci gün)de vefat etti. Dokuzuncu ay(ın) yirmi yedi(sin)de yas töreni(ni) tamamladık. Türbesini, resimlerini-heykellerini (ve) kitabe taşıyı Maymun yılında, yedinci ay(ın yermi yedi(sin)de hep bitirdik.”

“bunça k(a)zg(a)n(i)p k(a)ñ[(i)m k](a)g(a)n **ılt yıl** on(u)nç (a)y (a)ltı ot(u)zka uça b(a)rdı **(a)gzin yıl** biş(i)nç (a)y yiti ot(u)zka yog (e)rtürt(ü)m.” (Bilge Kağan, Güney-Doğu, G10) (Tekin, 2010: 68).

“Bu kadar (çok) kazanıp babam Hakan köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze (törenini) tamamladım.”

Türk tarihi açısından diğer önemli bir kaynak olan Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvân-ü Lûgat-it Türk* adlı eseri de takvimin içeriği bakımından dikkat çekicidir. Bu eserde takvimde adı geçen hayvanlar ud (öküz) yılı, pars yılı, tawışgan yılı, nek (timsah) yılı, yılan yılı, yund (at) yılı, koy (koyun) yılı, biçin (maymun) yılı, takagu (tavuk) yılı, ıt (köpek) yılı, tonguz yılı şeklinde geçmektedir (Atalay, 1985: 346). On iki yıllık döngü “tonguz yılı”nda tamamlanarak tekrar başa dönlür ve yeni yıl “sıçgan yılı”ndan başlar. Kaşgarlı, hayvan isimlerini verdiği bu bölümün devamında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Kaşgarlı Mahmud der ki: Biz şu kitabı yazdığımızda dört yüz altmış altı (466) senesinin Muharrem ayı idi, “**yılan yılı**” girmişti. Bu yıl geçipte 467 yılı olunca “**yund yılı**” girecekti. Hesap sana gösterdiğim üzere olacaktır.*” (Atalay, 1985: 346).

Konu ile ilgili araştırmacıların kullandıkları diğer önemli kaynak Uluğ Bey'in *Ziyc-i Gürgâni* 'si olmuştur. Onun takvim ile ilgili bölümü L. İdeler tarafından izah edilmiş, Klaproth tarafından da dipnotları tercüme edilerek 1835 yılında *J. Asiaticque*'de neşredilmiştir (Turan, 2023: 27).⁶

⁶ On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili mevcut kaynakları Turan (2023), detaylı olarak ele almıştır.

Bu takvimde yer alan hayvan isimlerinin, Türkçeyle aynı dil ailesinde bulunan bazı Altay dillerindeki karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷

On İki Hayvan	Japonca	Moğolca ⁸	Mançu
sıçan	ne	khuluguna	singgeri
öküz	ushi	uker	ikhan
kaplan	tora	bars	tashka
tavşan	u	toolai	gûlmakhûn
ejderha	tatsu	loo	muduri
yılan	mi	Mokhoï	meikhé
at	uma	Morin	morin
keçi	hitsuji	Khoïn	khonin
maymun	saru	metchin	boniu
horoz	tori	Takiya	tchoko
köpek	inu	nokhaï	indakhûn
domuz	i	khakai	ulghiyen

Tablo 1: On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin Altay Dillerindeki Durumu

Takvimdeki hayvan isimlerinin bazı Türk boylarındaki kullanılışı ise şu şekildedir (Biray, 2009: 673-674):

Türkmenlerde	Kazaklarda	Kırgızlarda	Moğol-Tatarlarda
sıçan	tışqan	çıçkan	sıçkan-il
sığır	sıyır	uy	ud-il
bars	barıs	bars	bars-il
tovşan	qoyan	koyon	tışkan-il
luv	uluw	uluu	luy-il
yılan	jılan	cılan	ilan-il
yılkı	jılkı	cılkı	yunt-il
goyun	qoy	koy	quy-il
bicin	māşin	meçin/maymıl	piçin-il
takık	tawıq	took	tahagu-il
it	iyt	it	it-il
doñuz	doñız	Doñuz	tunguz-il

Tablo 2: On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ndeki Hayvan İsimlerinin Bazı Türk Boylarındaki Kullanımı

⁷ Tabloda geçen hayvan adları Edourd Chavannes'in tasnifine bağlı kalınarak verilmiştir (Chavannes, 1906: 52) çev. Daş, 2020: 12).

⁸ Turan (2023), takvimdeki hayvan adlarının Moğolca karşılıklarını şu şekilde vermiştir: “*Khuluguna, Uker, Bars, Toolai, Loo, Makkoï, Morin, Khoïn, Meçin, Takiya, Mokkai, Khokai*”. Buradaki hayvan isimleri Chavannes'ten farklıdır. Ayrıca Chavannes'in orijinal eserinde vermiş olduğu sözcük tablosu eserin Türkiye Türkçesine çevirisini yapan Daş (2020) tarafından hatalı verilmiştir. Bu hatalar transkripsiyon işaretlerinin doğru kullanılmaması kaynaklıdır.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin hesaplama amacıyla kullanıldığı daha önce de belirtilmişti. Bu hesaplama sisteminin adı eldeki kaynakların genelinde ve Türk boylarında “müçe, müçel, müçöl, müşel” gibi sözcüklerle karşılanmaktadır. *Türkmen Dilinin Düşündürüşlü Sözlüğü*’nda “Müçe” sözcüğü, “*gadymy ýyl hasaby boýunça dürli haywanlaryň ady bilen bellenýän on iki ýyllyk toplum.*” şeklinde ifade edilmiştir (2015: 106). Bu hesaplama sisteminin bir diğer adı aynı sözlükte “*Çarwa hasaby, Müçename*” olarak geçmektedir.

İnsan yaratılışı gereği bilme arayışında olan ve bunu sürekli olarak devam ettiren bir canlıdır. Bu hesaplama sisteminin temelinde de bu bilme arayışı ve merak duygusu yatmaktadır. Özellikle yaş belirleme, avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerine yön verme, tarımsal faaliyetleri şekillendirme; totemizm, Şamanizm ve Budizm gibi inançlara göre dinsel ihtiyaçları karşılama; tarihî olayların kronolojisini saptama, yakın ve uzak gelecekteki hava olaylarını tahmin etme noktasında bu hesaplama sistemine başvurulduğu söylenebilir. Bu hesaplama sisteminin ilk olarak kim tarafından kullanıldığı ile ilgili tartışmalar güncelliğini korumakla birlikte konu ile ilgili Turan (2023), Chavannes (1906) gibi araştırmacılar müçe hesabı ile ilgili detaylı açıklamalara yer vermiştir. Aynı şekilde Biray (2009), müçe hesabına göre yılları detaylı olarak ifade etmiş ve konu ile ilgili kullanılan söz varlığına ilişkin bilgiler vermiştir. Doğu Asya âlimleri, Jüpiter’in Güneş etrafındaki döngüsünü her biri 30 dereceye eşit olan 12 parçaya bölmüşler ve bu parçaları hayvan isimleriyle adlandırmışlardır. Gurbandurdyýew ve Gurbandurdyýewa da konunun bu bölümü ile ilgilenmişler; müçe hesabı sisteminin temelinde Jüpiter gezegeninin 12 yıllık döngüsü yattığını ifade etmişler, müçe hesabı üzerinden yapılan bir yaş hesaplamasında bulunmuşlardır. Bu takvimde müçel sayımı 13 yaştan başlatılmaktadır. Türkmenlerde müçel devirlerini ifade eden yaş aralıkları sırasıyla şu şekildedir:

çagalyk müçesi	bebeklik	0-13 yaş
ýetginjeklik müçesi	yetişkinlik	13-25 yaş aralığı
ýigitlik müçesi	gençlik	25-37 yaş aralığı
kmillik müçesi	olgunluk	37-49 yaş aralığı
pygamber müçesi	manevi olgunluk	49-61 yaş aralığı
ruhbelentlik müçesi	yaşlılığın ilk evresi	61-73 yaş aralığı
aksakgallyk müçesi	yaşlılığın ikinci evresi	73-85 yaş aralığı
gartaňlyk müçesi	bilgelik	85-97 yaş aralığı

Oguzhan müçesi	yüce olgunluk/toplumsal bilgelik	97-109 yaş aralığı
----------------	-------------------------------------	--------------------

Tablo 3: Türkmenlerde Müçe Dönemleri

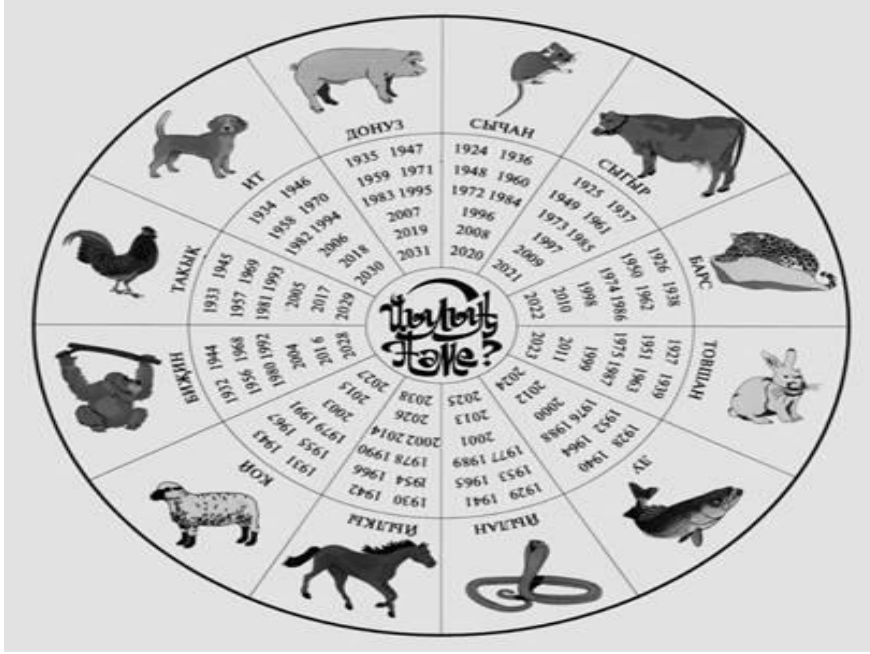
Buna göre takvimin kullanıldığı toplumlarda bir kişi kendi yaşından ziyade içinde bulunduğu müçeli belirtir. Örneğin; 49 yaşındaki biri dördüncü müçel (kmillik müçesi) diyerek yaşını ifade eder (2010: 66).

Müçe hesabı ile ilişkili olduğu düşünülen ve altılı sisteme dayandığı öne sürülen “sayı sistemi” (sexagesimal sistem), bazı araştırmacılar tarafından On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilişkilendirilmektedir. Bazı kaynaklarda, bu sayı sisteminin Sümerler tarafından kullanıldığına dair görüşler bulunmaktadır. Ayrıca, yılın dönemsel ayrımları olarak kabul edilen 360 gün, 12 ay, 30 günlük periyotlar, 24 saatlik zaman dilimi ve saatin 60 dakikaya bölünmesi gibi uygulamaların da Sümerler tarafından benimsendiği ileri sürülmektedir (Gerey, 1987: 50).⁹ Bu bilginin dikkat çeken tarafı ise müçe hesabının Türkmenlerde de benzer şekilde altı esasına dayanmasıdır.

Müçe hesabına göre yıl değişimi 21 Mart’ta yani Nevruz’da gerçekleşir. Bu durum, miladi takvime göre o yılın döngüsünün tamamlandığını ve yeni yılın başladığı anlamına gelir. Türkmenler bu yıllık döngüye “yıl övürmek” (yıl çevirmek) adını vermişlerdir. Bu tarihle birlikte başlayan ve baharın gelişini ifade eden Nevruz, özellikle göçebe yaşama dayalı hayat süren topluluklar için önemlidir. Bu mevsimsel tecrübeyi Türkmenlerin de hayatlarına aktardığı görülmektedir. 1945, 1957 ve 1969 yılları takvimde “maymun yılı”na denk gelmektedir. Bu yıllarda Türkmenistan’da ağır kış şartlarının etkili olduğu ve özellikle karın uzun süreler ortadan kalkmadığı bilinmektedir. Benzer şekilde, “yılan yılı”na denk gelen 1941-1942 ve 1953-1954 yıllarındaki yaz mevsiminde sıcaklıkların oldukça yüksek seyrettiği ve bu sıcaklıkların kış mevsimine de yansıdığına dair kayıtlar, Türkmen hava olayları tarihinde yer almaktadır (Gurbandurdyýew ve Gurbandurdyýewa, 2010: 68).

Anlaşılabacağı üzere bu takvim eski Türk toplulukları başta olmak üzere çeşitli halklar tarafından tarih boyunca yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Türkmen toplumunda da kültürel bir miras olarak varlığını sürdürmekte olan On İki Hayvanlı Türk Takvimi, toplumsal yaşamın planlanması noktasında önemli bir referans olarak işlevini devam ettirmektedir.

⁹ G. İfrah, (2016). *Universalgeschichte der Zahlen* (Rakamların Evrensel Tarihi) adlı eserinde benzer açıklamalarda bulunmuştur. Bu eserin Türkiye Türkçesine çevirisi Kurtuluş Dinçer tarafından yapılmıştır.

Resim 1: 12 Hayvanlı Eski Türkmen Takvimi
(Türkmen Medeniyeti Jurnalı 1994-1 Aşkabat)

2. Bulgular

2.1. Türkmen Edebiyatında On İki Hayvanlı Türk Takvimi

On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Türk kültür tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Hem Türkler hem de Orta Asya'daki Türk toplulukları, bu takvimi folklor, mitoloji ve tarih ile ilişkili önemli bir kültürel öge olarak yaşatmaktadır. Türkmenler bu kültürel mirasa sahip çıkan Türk toplulukları arasında belki de başı çekmektedir. Özellikle Nevruz kutlamaları gibi geleneksel etkinliklerde bu takvimin etkileri hâlâ hissedilmekte, toplumsal hafızada canlılığını korumaktadır.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde her yıl belirli bir hayvanla sembolize edilmiş ve bu hayvanların karakteristik özellikleriyle ilişkilendirilmiştir. Adı geçen hayvanlara bakıldığında, altısının evcil, diğerlerinin ise yabani özellikte olduğu söylenebilir. Takvimdeki hayvanlarla ilgili ilk aşamada yapılabilecek en genel çıkarım, çoğu kişi tarafından bu şekilde olacaktır. Ancak, takvimin kullanıldığı ilk dönemlerden günümüze kadar insanlar bu takvime özel anlamlar yüklemiştir. Yıllara atfedilen özellikler, doğa olayları, toplumsal huzur, tarımsal verimlilik ve hastalıklar gibi çeşitli olguların

yorumlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Takvim, bu özelliğiyle yalnızca bir zaman hesaplama aracı olmanın ötesine geçmiş; toplumun kolektif hafızasında önemli bir yer edinerek kültürel ve sembolik anlamlarla zenginleşmiştir. Bu bağlamda, Kaşgarlı Mahmud'un tespitleri önemlidir.¹⁰

Kaşgarlı, eski Türkler ve Doğu Asya toplumlarının yalnızca tarım, hayvancılık ve doğa olaylarını yorumlama biçimlerinin değil, aynı zamanda din anlayışlarının da takvimle şekillendiği sonucuna varmıştır. Bu bağlamda, yıllar üzerinden fal tutma ve uğurlu sayılarla ilgili batıl inanışlar da zamanla gelişmiştir. Örneğin, “ud yılı” başladığında savaşların artacağına dair bir inanış oluşmuştur. Bu düşünce, öküzlerin birbirleriyle sıkça vuruşması gözlemlerine dayandırılmıştır. “takagu yılı”nda yiyecek bolluğu olsa da, insanlar arasında karışıklıkların baş göstereceği düşünülmüştür. Bu anlayış, tavukların yem ararken çöpleri ve kırıntıları karıştırmalarına benzetilmiştir. “timsah yılı” geldiğinde ise, yağmurun bol yağacağı ve bereketin artacağına inanılmıştır; bu durum, timsahın suda yaşamı ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak, “domuz yılı” geldiğinde kar ve soğukun etkili olacağına, dolayısıyla o yılın kargaşa içinde geçeceğine dair bir inanış ortaya çıkmıştır (Atalay, 1985: 347).

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin izleri Türkmen edebiyatında çeşitli dilsel argümanlarda yaşamaktadır. Türkmenler, takvimde geçen hayvan isimlerini daha kolay akılda tutmak için tekerleme şeklinde söylemler geliştirmişlerdir (Gurbandurdyýew ve Gurbandurdyýewa, 2010: 67):

*“Ýyl baýy syçan, sygyr, bars, towşan, luw, ýylan.
Ýylky, koy, bijin, takyk, it, doňuz – boldy tamam.”*

Aşağıda, bu takvimin Türkmen edebiyatındaki yansımaları ele alınmıştır.

2.2. Türkmen Sözlü Kültürü ve Yazınında On İki Hayvanlı Türk Takvimi

İncelenen sözlükler arasında dikkat edilen husus, takvimde geçen on iki hayvanla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olacak metin bağlamı temelli ifadelerdir. Bu noktada sözcük için verilen açıklamalar toplanarak Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aşağıda, ilgili sözlüklerde

¹⁰ On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde geçen her bir hayvan ismi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Biray, 2009: 678-681. Bu hayvan isimlerinin kökeni, etimolojik açıklamaları, toplum ve kişi analizlerindeki yorumlamalar için bk. Kabadayı, 2007: 198. Konu ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri de Turan, tarafından yapılmıştır. Turan, çalışmasında konu edindiği takvimdeki on iki hayvanın analizlerini *Dîvân-ü Lûgat it Türk, Tuhfet ül Müneccimîn, Ma'rifetnâme* ve çeşitli dönemlere ait vesikalar ve risalelere dayandırmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Turan, 2023: 101-106.

geçen on iki hayvanla ilişkili söz varlığı unsurları ve bu sözcüklerin metin bağlamındaki kullanımları paylaşılmıştır.

Editörlüğünü Hamzaýew’in yapmış olduğu *Türkmen Diliniň Sözlügi* adlı eserde ele alınan konu ile ilgili olarak “müçe” sözcüğüne dair sözcük açıklamasına yer verilmiş ve metin bağlamındaki durumu açıklanmıştır. Diğer hayvan adlarında yalnızca takvim ile ilişkili açıklamalara yer verildiği görülmüştür.

• “*Bular garrylar ýaly ýaş hasaplaşyp, müçe sanaşyp oturmadylar*” (A. Gowşudow) (Hamzaýew, 1962: 871). (Onlar, yaşlılar gibi yaşlarını On İki Hayvanlı Takvim’e göre hesaplayıp saymadılar.)

Bir diğer genel Türkmen sözlüklerinden olan *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi I-II* adlı eserde On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili elde edilen veriler şu şekildedir:

• “*Guwanmagyn baýlygyňa, bijin bardyr önünde*” (Atalar sözi). (TDDS I, 2015: 150). (Zenginliğine güvenme, önünde maymun yılı var.)

• “*Altmys ýaşda nowruz günü luw ýyly, Turdy ajal, ýolun tutdy atamyň.*” (Magtymguly). (TDDS II, 2015: 74). (Altmış yaşında, nevrüz günü, luw yılında, ecel geldi babamın yolunu kesti.)

• “*Ol öz gürrüňinde hem özüni ýaş görkezjek bolup dyrjaşýardy we ýyl hasaplaşardy, müçe sanaşardy*” (A. Gowşudow). (TDDS, 2015: 106). (O, kendi konuşmasında hem kendini genç göstermek için çırpınıyor, hem de yaşını On İki Hayvanlı Takvim’e göre hesaplıyordu.”

Son olarak *Gadymy Turkmen Sözlügi* adlı eserden elde edilen tek veri ise şu şekildedir:¹¹

• Bars yılı: “*Ançyp bars ýylka çik tapa ýorydym. — Ondan soň bars ýylynda çikler tarapa goşun çekdim (ýöriş etdim).*” (GTS: 70). (Düşünerek kaplan yılında çıkış yolu arıyordum. Ondan sonra kaplan yılında çıkış yönüne doğru ordu sevk ettim.)

İncelenen sözlüklerden *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*’nde hayvan isimlerinden (takvimdeki sıraya göre) sygyr (2), ýylan (6), ýylky (7) ve doňuz (12) ile ilgili açıklamalarda On İki Hayvanlı Takvim veya müçe

¹¹ *Gadymy Turkmen Sözlügi* adlı eserin yayın bilgisine ulaşamamıştır. Ayrıca bu sözlükte geçen ejderha ya da timsah yılının eski adı olarak “näk” sözcüğünün geçmesi dikkat çekicidir (GTS: 525). Diğer kaynaklarda bu sözcükle ilgili bir ifadeye rastlanmamıştır.

hesabı ile ilgili veri tespit edilememiştir. Diğer sözlüklerde hayvan isimleri takvim ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

On İki Hayvanlı Takvim, Türkmen yazınında da çeşitli açılardan ele alınmaktadır. Bunlardan ilki Türkmenistan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Enstitüsü tarafından 2023 yılında aylık olarak çıkarılmaya başlanılan *Talyp Sporty* (Öğrenci Sporu) adlı gazetede karşımıza çıkmaktadır. 2023 yılının Aralık ayında yayımlanan gazetede On İki Hayvanlı Takvim konusu Selbi Babanazarowa tarafından ele alınmıştır.¹² “*Gündogar ýazgularynda luw ýyly*” başlıklı gazete yazısında takvimin ortaya çıkışına ilişkin bir rivâyete yer verilmiş ve balık (luw) yılının özellikleri ifade edilmiştir.¹³

Bir başka Türkmen yazını *Turkmenportal* adlı gazetede de On İki Hayvanlı Takvim “2023-*nji ýylyň täleýnamasy: Gündogar senenamasy we ýyldyzlar boýunça*” (2023 Yılıının Falı: Doğu Takvimi ve Yıldızlara Göre) adlı başlık altında kaleme alınmıştır.¹⁴ 30 Aralık 2022 yılında yayımlanan bu gazete yazısında 2023 yılının tavşan yılı olacağı belirtilmiş ve bu yılın, 22 Ocak 2023’te başlayıp 9 Şubat 2024’te sona ereceği belirtilmiştir. Ayrıca yeni yılın önceki senelerde olduğu gibi 31 Aralık gecesi kutlanacağı hatırlatılmıştır. Yeni yıl kutlamalarında kıyafet seçerken, rahat ve sade giysiler tercih edilmesi gerektiği, özellikle mor veya leylak tonlarına yönelmenin uygun olacağı anlatılmıştır. Yazının devamında takvimdeki diğer hayvanların özellikleri ve o yılda doğanların kişilik analizleri üzerine yorumlar yapılmıştır.

Türkmenistan’ın önemli yayın organlarından olan *Biznes reklama* adlı gazetenin 31 Temmuz 2023 tarihli sayısında takvim Mahtumkulu ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır.¹⁵ Juma Ataýew tarafından kaleme alınan

¹² Türkmenistan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Enstitüsü tarafından çıkarılan gazetelere buradan ulaşabilirsiniz. Bk. <https://tdbsi.edu.tm/?/Gazet/&page=11&in=39>

¹³ Bu yazıda balık yılı ile ilgili söylenenler kabaca şu şekildedir: Luw yılında doğan insanlar oldukça sağlıklı olur. Enerjik, temiz kalpli, iki yüzlülük yapmayan ve bağışlayıcı kişilerdir. Güvenilir ve dürüst insanlardır. Küçük şeylerden bile endişelenip kaygılanabilirler. Sürekli mükemmeliyete ulaşmaya çalışırlar. Bu yüzden kendilerine ve çevrelerindekiilere karşı talepkâr bir yaklaşım sergilerler. Luw yılında doğanlar, açık yürekli, cesur ve duyarlı insanlardır. Onlara güvenip bir işe başlatırsanız asla pişman olmazsınız. Genellikle söyledikleri sözler sağlam temellere dayanır. Herkes onlara saygı duyar ve çevresindekiler üzerinde güçlü bir etkileri vardır. Ayrıca, bu yıl doğan kişiler yetenekli, nazik, açık sözlü ve kendini kontrol edebilen bireylerdir. Hayatları boyunca zorluk yüzü görmeden yaşarlar. Birçok işi başarmaya mukteldirler. Hangi mesleği seçerlerse seçsinler, başarısız olmaları neredeyse imkânsızdır. Eğer büyük işlere adanılırsa, mutlaka büyük başarıları ulaşırlar.

¹⁴ Gazetenin adresi için bk. <https://95.85.126.182/tm/compositions/1484>

¹⁵ Gazetenin yayınları için bk. <https://metbugat.gov.tm/ru/newspaper/19?page=1>

“*Şahyryň sözi gysga şerhi köp*” başlıklı bu yazıda Mahtumkulu’nun şiirlerinin yer aldığı Divandaki “*Göze myhmandyr*” şiirinin son bölümündeki “*Adam ogly bäs gün duza myhmandyr*” sözlerine atıfta bulunulmuş zaman ve takvim özelinde konu ele alınmıştır. Zamanın kıymetinin ortaya konulduğu bu dizelerde geçen beş gün Türkmenlerin müçe takvimindeki beş müçe döneminin simgesi olarak düşünülebilir. Türkmen takvimine göre, bir çocuğun doğumundan 13 yaşına kadar geçen dönem “oglanlyk/ çagalyk müçesi” olarak kabul edilir. Sonraki her bir müçe ise 12 yıldan oluşur. Dolayısıyla 5 müçenin toplamı 61 yıl eder (13+12+12+12+12=61). Mahtumkulu bu dizelerde, hayatın ne kadar kısa ve geçici olduğunu anlatırken, aynı zamanda bir insanın ömrünün sınırlı olduğunu, zamanın hızla geçtiğini vurgular. Bu dize, her anı değerlendirmenin önemini anlatan bir öğüt niteliğindedir.

Son olarak 31 Aralık 2021 tarihli *Turkmenbugat* gazetesinde de “*Müçe ýyl hesaby*” başlığı altında konunun ele alındığı görülmektedir.

On İki Hayvanlı Takvimin izlerini Mahtumkulu’nun şiirlerinde de bulmak mümkündür. Onun “*Atamyň*” şiirinin şu dörtlüğü örnek gösterilebilir (Aşyrow, 2012: 39);

“ <i>Altmyş başde, nowruz günü, luw ýyly,</i>	Altmış beşte, Nevruz günü, Luv yılı,
<i>Turdy ajal, ýolun tusdy atamyň.</i>	Kalktı ecel, yolun bastı atamın.
<i>Bu dünýäniň işi beýlemiş, beli,</i>	Bu dünyanın işi böyleymiş, belli,
<i>Ömrüniň tanapyn kesdi atamyň.”</i>	Ömrünün ipini kesti atamın.

2.3. Sözlü Türkmen Edebiyatında On İki Hayvanlı Türk Takvimi

2.3.1. Atasözlerinde On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Türkmenler her zaman astroloji bilimine büyük ilgi duymuşlardır. Bu ilgi, yılın dönemleri ve yıldız adlarının halk dilindeki kullanımlarını da şekillendirmiştir. Astroloji ile ilişkilendirilen bu kategorideki sözcük dizileri bazen de toplumsal hayatın yansıması şeklinde kullanılmıştır. Sözlü kültürün önemli parçalarından olan Nakyllar’da (atasözü) bu durumları ifade etmede kullanılan örneklerle rastlamak mümkündür.

• “*Ýaldyrakda tün sowar, Sünbülede gün sowar.*”¹⁶ (Çaryýew, 2005: 567) (Yaldırakta (Temmuz-Ağustos) gece soğur, Sünbülede (Eylül) gündüz soğur.)

¹⁶ Ýaldyrak: Türkmen takviminde 2002 yılından Temmuz 2008’e kadar Ağustos ayı Alp Arslan olarak adlandırılmıştır.

Bu atasözünün analizi yaz sonuna doğru önce gecelerin serinlemeye başladığı, sonrasında ise gündüzlerin de soğumaya başladığı şeklinde yapılabilir. Bu atasözü, mevsim geçişlerine ve havaların soğuma sürecine atıfta bulunur.

• “*Akrap geler gygyryp, ýel-ýagmyryn çagyryp.*” (Çaryýew, 2005: 130) (Akrep bağıarak gelir, rüzgârı ve yağmuru çağırarak.)

Bu atasözünde doğadaki bazı işaretlerin, hava değişimlerinin habercisi olduğu anlatılır. Burada “akrep” muhtemelen burç anlamında kullanılmış ve belirli bir dönemin (muhtemelen sonbaharın) gelişyle birlikte rüzgâr ve yağmurun da geleceği anlatılmak istenmiştir. Kısacası bu atasözü mevsimsel değişikliklere işaret eden bir gözlem içermektedir.

• “*Ülker ýaşdy – gyş, dogdy – tomus.*” (Çaryýew, 2005: 535) (Ülker battı – kış, doğdu – yaz.)

Burada ise, Ülker yıldız kümesi gökyüzündeki hareketlerin mevsimlerin değişimini çağrıştırmaktadır. Ülker battığında kış mevsimi gelir, doğduğunda ise yaz başlar. Bu atasözü, doğa olaylarının zamanın akışı ve mevsim değişimleriyle ilişkisini vurgulayan bir halk bilgeliği örneğidir.

• “*Kiçi çillede balam bolsaň damma, Uly çillede ganam bolsaň diňme.*” (Çaryýew, 2005: 407) (Küçük Çille’de (küçük soğukta) çocuğun olsa bile dama çıkma, Büyük Çille’de (büyük soğukta) kanın aksa bile durma.)

Bu atasözünde kışın farklı dönemlerinde hava koşullarına karşı nasıl davranılması gerektiği anlatılmaktadır. Özellikle ani hava değişimlerine karşı dikkatli olunması gerekmektedir.

• “*Guzy mälär ýyl geçer, oylan aylan – gün.*” (Çaryýew, 2005: 329) (Kuzu meler – yıl geçer, çocuk ağlar – gün geçer.)

Atasözünde, zamanın akışı ve hayatın döngüsü anlatılır. “Kuzu melemesi” baharın ve yeni bir yılın habercisi olarak yansıtılmış ve zamanın uzun vadeli akışına işaret edilmiştir.

• “*Ýylyň gelşi nowruzyndan belli, ýaryň gelşi – sowgadyndan.*” (Çaryýew, 2005: 611) (Yılın nasıl geçeceği Nevruz’dan belli olur, yârin (sevdiğinin) nasıl olduğu hediyesinden.)

Bu atasözüne göre, baharın başlangıcı olan Nevruz’daki hava ve doğa koşulları, o yılın nasıl geçeceğine dair ipuçları verir. Eğer Nevruz güzel ve bereketli geçerse, yılın da bereketli olacağına inanılır.

• “*Üç ýyldyzdan bolmaz mizan terezi,*

Her molladan bolmaz adalat kazy.” (Çaryýew, 2005: 534) (Üç yıldızdan olmaz mizan terazisi, her molladan olmaz adalet kazısı.)

Yıldız ve yıllara verilen önemi ifade eden bu son atasözünde doğa olaylarının öneminden ziyade toplumsal hayattaki adalet vurgusu dikkat çekmektedir. Burada bahsi geçen üç yıldızın bir araya geldiğinde doğru dengeyi sağlayacak bir terazi oluşturamayacağı anlatılır. Bu durum, küçük ya da birbirine benzer öğelerin bir araya gelse de büyük bir denge ve adalet sağlamaya yetmeyeceği şeklinde ifade edilebilir.

Türkmen sözlü kültüründe yıl içinde yaşanan mevsimsel döngüler ve özel günlerin ayırımında kullanılan önemli tarihler de sözlükselleşerek anlamlı hâle getirilmiş ve Türkmen kültürünün sözvarlığında yerini almıştır. Yıldız takvimine göre bu devirler şu şekilde sözcükleşmiş ve tasnif edilmiştir:

Devirler	Miladi senesi
Nowruz	21 Mart 11 Nisan
Ülker	12 Nisan 21 Haziran
Aralyk	22 Haziran 21 Temmuz
Üçýyldyz	22 Temmuz 11 Ağustos
Yaldyrak	12 Ağustos 22 Eylül
Mizan	23 Eylül 22 Ekim
Akrap	23 Ekim 21 Kasım
Garagş	22 Kasım 7 Aralık
Uly çille	8 Aralık 17 Ocak
Kiçi çille	18 Ocak 7 Şubat
Ahyrky garagş	8 Şubat 22 Şubat
Çarwa nowruzy	23 Şubat 20 Mart

Tablo 4: Türkmen Yıldız Takvimine Göre Yılın Devirleri

Türkmenlerin astroloji bilgisine ve bu konuda kazanmış olduğu tecrübelerle halk edebiyatı ürünleri üzerinden kısaca değinilmeye çalışılan bu bölüm, konunun Türkmen atasözlerindeki durumu ile devam ettirilecektir. Aşağıda On İki Hayvanlı Takvim ile ilişkili Türkmen atasözleri paylaşılmış ve bu atasözlerinin taşıdıkları anlamlar analiz edilmiştir.

• *“It ýyly ek, doňuz ýyly or.”* (Çaryýew, 2005: 397) (İt yılında ek, domuz yılında biç.)

Bu atasözünde, zamanlamanın ve sabrın önemi vurgulanmaktadır. Özellikle tarım ve üretim süreçlerinde doğru zamanda ekim yapmak ve uygun dönemde hasat etmek gerektiği anlatılır. On İki Hayvanlı Türk

Takvimi ile ilgili doğrudan ilgili olan bu atasözü, Türkmen kültüründe belirli yılların tarımsal döngüler açısından nasıl değerlendirildiğine dair bir anlayış sunmaktadır.

• “*Ýylky ýylynyň aýagy sowuk, takyk ýylynyň başy sowuk.*” (Çaryýew, 2005: 611) (At yılı soğuk biter, horoz yılı soğuk başlar.)

On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili bu atasözünde belirli yılların hava koşulları üzerindeki etkisine dair halk gözlemi, tecrübesi yansıtılır. Halkın doğa ve mevsimler arasındaki döngüleri gözlemleyerek geliştirdiği bilgelik bu atasözünde açıkça yansıtılmıştır. Bu halk bilgisi, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar için mevsimlerin nasıl ilerlediğini bilmek, hazırlık yapmak açısından büyük önem taşımaktadır.

• “*Koý ýylynyň rehneti il-ulusyň bereketi.*” (Çaryýew, 2005: 410) (Koyun yılının rahmeti, halkın bereketidir.)

On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile bağlantılı olan koyun yılının bolluk ve bereket getirdiği inancı yansıtılmaktadır. Ayrıca toplumsal bereketin ve refahın doğayla, mevsimlerle ve tarımsal üretimle yakından ilişkili olduğu çıkarımı da yapılabilir.

• “*Günüň serweri – juma, aýyň serweri – remezan,*

Ýylyň serweri – goýun, gijäniň serweri – gadyr.” (Çaryýew, 2005: 347) (Günlerin efendisi Cuma, ayların efendisi Ramazan, yılların efendisi Koyun yılı, gecelerin efendisi Kadir gecesi.)

Burada zamanın kutsal ve bereketli dönemlerini vurgulayan bir halk bilgeliği sergilenmiştir. Bu atasözü, insanların inançlarına ve hayat döngülerine göre en değerli zaman dilimlerini belirlediğini gösterir. Aynı zamanda, manevî ve maddî bereketin belirli zamanlarda arttığı inancı yansıtılmıştır. Atasözünde geçen önemli dini sembollere baktığımızda şu çıkarımlarda bulunulabilir. “Günlerin serveri Cuma” → İslâm inancında Cuma günü en kutsal ve hayırlı gündür. “Ayların serveri Ramazan” → Ramazan ayı, oruç ve ibadet açısından en değerli aydır. “Yılların serveri Koyun yılı” → Koyun yılı, bolluk ve bereket yılı olarak kabul edilir. “Gecelerin serveri Kadir” → Kadir Gecesi, Kur'an'ın indirildiği gece olup en kutsal gecedir.

• “*Ýylan ýylyny ýaman görseň, ýylky alnyňdadyr.*” (Çaryýew, 2005: 610) (Yılan yılını kötü görürsen, At yılı önündedir.)

Zamanın döngüsellliğini vurgulayan bir diğer atasözünde geçen bu dizeler On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu atasözünde hayatın iyi ve kötü dönemlerinin birbirini takip ettiği ve zorluklardan sonra yeni fırsatların gelebileceği anlatılır. Ayrıca, insanların geleceğe dair dikkatli olması gerektiği vurgulanmıştır.

• “**Bars** – *baýlyk, towşan* – *gahatlyk*.” (Çaryýew, 2005: 184) (Pars yılı bolluk, tavşan yılı kıtlık getirir.)

Son atasözünde, belirli yılların ekonomik ve tarımsal durumları üzerindeki etkilerine dair halk inancı yansıtılmıştır. Takvimde geçen bu iki hayvandan pars (bars) yılı, bereketli, refah dolu bir yıl olarak görülür. Tarımda ve ticaretle verimli bir dönemi temsil eder. Öte yandan tavşan yılı ise, genellikle kuraklık, azalan mahsuller ve ekonomik sıkıntılarla ilişkilendirilmiştir.

Tüm bunlar dışında halk arasında takvimde geçen hayvanların özellikleri üzerinden kullanılan atasözleri de yok değildir. Bunların sayısı oldukça fazla olmakla birlikte birkaçı şu şekildedir:

• “*Doňuz kowalasa – inişe kaç, düýe kowalasa – kötele, ýylan kowalasa – ýanbaşlap*.” (Çaryýew, 2005: 252) (Domuz kovalarsa inişe kaç, deve kovalarsa ipe, yılan kovalarsa yana doğru.)

• “*Atyň ölümi — itiň baýramy*.” (Çaryýew, 2005: 167) (Atın ölümü – itin (köpeğin) bayramı.)

• “*Geçili bay – kiçi bay, goýunly bay – goýy bay,*

Sygyrly bay – saldamly bay, düýeli bay – dünýäli bay.” (Çaryýew, 2005: 299) (Keçili zengin – küçük zengin, koyunlu zengin – orta zengin, sığırlı zengin – sağlam zengin, develi zengin – dünyalı zengin.)

• “*Ýylan ýüz ýaşasa – aždarda, müň ýaşasa – ýuwha*.” (Çaryýew, 2005: 609) (Yılan yüz yıl yaşarsa ejderha, bin yıl yaşarsa ejderha yutan olur.)

• “*Öli arslandan diri syçan ýagşy*.” (Çaryýew, 2005: 453) (Ölü aslandan diri fare iyidir.)

• “*Towuk tutanyňky, towşan turuzanyňky*.” (Çaryýew, 2005: 518) (Tavuk tutanıdır, tavşan kaldıranıdır.)

Sonuç

Bu çalışma kapsamında On İki Hayvanlı Türk Takvimi’nin Türkmen kültüründeki yeri ve etkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Takvimin, Türkmen sözlü ve yazılı edebiyatında nasıl yer bulduğu, sözlükler, gazeteler

ve atasözleri üzerinden ortaya konmuştur. Takvimin kullanımı yalnızca zaman ölçümüne yönelik olmayıp, toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik hayatını şekillendiren önemli bir sembol hâline gelmiştir.

Türkmen kültüründe her yılın karakteristik özellikleri, hayvan sembolizmi üzerinden yorumlanarak, toplumsal hayatın çeşitli alanlarında kendini göstermektedir. Özellikle atasözleri aracılığıyla nesiller boyunca aktarılan bilgi, halkın doğa gözlemleri ve astrolojik inanışlarıyla şekillenmiştir. Çalışmada aktarılan atasözleri ve halk anlatıları, Türkmenlerin doğa olayları, tarımsal faaliyetler ve sosyal ilişkiler konusunda gözlem yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, Türkmenlerin kültürel belleğinde On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca bu takvim sisteminin günümüzde Türkmen edebiyatında ve popüler kültürde güçlü izlerinin olduğu, gazete ve dergilerde yer alan çeşitli yazılarla da desteklenmiştir.

Sonuç olarak, On İki Hayvanlı Türk Takvimi Türkmen kültürünün derinliklerinde kök salmış, geçmişten günümüze aktarılan bir kültürel miras olarak değerlendirilebilir. Bu tür çalışmaların devam ettirilmesi, Türkmen kültürüne dair yeni ve zengin araştırmalara da zemin hazırlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ARIK, Durmuş (2024), “On İki Hayvanlı Türk Takvimi ve Çuvaş Kültüründeki İzleri”, *İdil Ural Araştırmaları Dergisi*, 6.2, 131-156.
<https://doi.org/10.47089/iuad.1585763>
- AŞYROW, Annagurban (2012), *Magtymguly Eserler Ýgyndysy*, MGI Neşriyatı, Aşgabat.
- ATANYÝAZOW, Soltanşa, GURBANOW, Öwezduurdy ve ESENOW, Pygam (2013), Halk Geografik Adalgalarynyň Sözlügi, Magtymguly Adyndaky Dıl We Edebiýat Instituty Çöller, Ösümlük We Haýwanat Dünýası Millî Instituty, Aşgabat.
- ATALAY, Besim (2018), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BİRAY, Nergis (2009), “12 Hayvanlı Türk Takvimi-Zamana ve İnsana Hükmetmek”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 671-682.
- BOYRAZ, Şeref (2010), “12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Kehanet”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 107-142.
- CHAVANNES, Édouard (1906), *Le Cycle Turc De Douze Animaux*, Brill, Leide.

- ÇABUK, Halime Özlem ve EREN, Sevinç (2023), “Anadolu Taş Tezyinatında “On İki Hayvanlı Türk Takvimi” İle İlişkili Hayvan Tasvirleri: İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme”, *ODÜSOBİAD 13 (Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı)*, Doi: 10.48146/odusobiad.1200161
- ÇARYÝEW, Myrat (2005), *Türkmen Halk Nakyllary*, Türkmenistanyň Milli Medeniýet “Miras” Merkezi, Aşgabat.
- GEREY, Begmurat (2005), *5000 Yıllık Sümer-Türkmen Bağları*, Güntürk Yayınları, İstanbul.
- GURBANDURDYÝEW, Gurbandurdy ve GURBANDURDYÝEWA, Enejan (2010), *Ýerli Alamatlar Boýunça Howa Çaklamalary*, Türkmenistanyň Bilim Ministrlygy Magtymguly Adyndaky Türkmen Döwlet Unıversiteti, Aşgabat.
- Güncel Türkçe Elektronik Sözlük, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr> (çevrimiçi)
- HAMZAÝEW, Maşýan Ýagşyýewiç (1962), *Türkmen Diliniň Sözlügi*, Türkmenistan Ssr Ylymlar Akademiyasy Dil Bilimi İnstituty, Türkmenistan Ssr Ylymlar Akademiyasynyň Neşirýaty, Aşgabat.
- IFRAH, Georges (1991), *Universalgeschichte Der Zahlen*, Campus Verlag, Frankfurt-Main.
- İNAN ALİYAZICIOĞLU, Zeynep (2008), “Kaşgarlı Mahmud’a Göre 12 Hayvanlı “Türk” Takvimi ve Takvimin Menşei Hakkında Yeni Görüşler”, *Doğumunun 1000. Yılı Dolayısıyla Uluslararası Kaşgarlı Mahmud Sempozyumu, 17-19 Ekim 2008*, Rize, Türkiye, 716-723.
- İSAKOV, Abdrasul (2013), “Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (VI.-XV. Yüzyıllar Arası)” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3.6, 161-172.
- KABADAYI, Osman (2007), *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- KARA, Mehmet (2006), “Asya Toplamlarında Ortak Bir Kültür Ögesi: On İki Hayvanlı Takvim, *2nd International Conference of the Asian Philosophical Association, Ekim*, Proceedings of the Second International Conference of Asian Philosophical Association, Busan/Güney Kore, 331-341.
- KARİMOVA, Gülmira ve TÜRKMEN, Fikret (2022), “Kazakistan’da Hayvan Kültü ve 12 Hayvanlı Halk Takvimi”, *Folklor Akademi Dergisi*, 5.1, 41-47.
- KÖK, Abdullah (2008), “Kazaklarda Halk Takvimi “Ay Adları, Müşellik ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi” Üzerine”, *VI. Uluslararası Türk Dünyasının Geleceği ve Sosyal Bilimler Kongresi, 25-28 Mayıs*, Calalabad, Kırgızistan, 735-751.

- SALİHOV, Ahat (2019), “Başkurtlarda Eski Türk Takvimi ve Nevruz Bayramının Kutlanması”, *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 88, 189-203.
- SARİYANİDİ, Viktor (1994), “Gadımı Garagumuñ Beyik Medeniyeti”, *Türkmen Medeniyeti Jurnalı*, 1, 31-33.
- TAVKUL, Ufuk (2007), “Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4.1, 25-45.
- TEKİN, Talat (2010), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (TDDS (2015), *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi. İki tomluk. II tom. K-Z*, Türkmenistanyň Ylymlar Akademiyasy Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat Instituty, Aşgabat.
- TDDS (2016), *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi. İki tomluk. I tom. A-Ž*, Türkmenistanyň Ylymlar Akademiyasy Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat Instituty, Aşgabat.
- TDS (1962), *Türkmen Diliniñ Sözlügi*, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi Instituty, Aşgabat.
- TURAN, Osman (2023), *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ötüken, 6. Baskı, İstanbul.
- ZEYNEŞ, İsmail (2003), “Kazak Türklerinde 12 Hayvanlı Takvim”, *Türksoy Dergisi*, 2.9, 15-17.